

Aktuelle vælgerundersøgelser i historisk belysning

Tre bøger om danske valg 1960-1975¹

af Johan Peter Noack

I 1960'erne og 1970'erne er der på Institut for Statskundskab ved Århus Universitet og ved Institutterne for samtidssag og samtidshistorie ved Københavns Universitet udarbejdet forskellige vælgerundersøgelser. De præsenteres her nærmere af lektor cand. mag. Johan Peter Noack med henblik på deres anvendelighed i historiske fremstillinger. Han fremdrager nogle centrale resultater, drøfter metodiske og teoretiske udgangspunkter og plæderer for, at undersøgelserne mere bevidst orienteres mod den historiske sammenhæng.

I de senere år har vælgerens stemmeafgivning været præget af en overraskende omskiftelighed, som har resulteret i et helt nyt partimønster i folketinget. Det er blevet vanskeligere at danne stabile regeringskoalitioner, og sammen med andre forhold har dette fremkaldt en usikker og forbitret atmosfære i det politiske liv. En sådan forandring påkalder sig en historisk forklaring, og som grundlag for en sådan drøftelse ville det være nærliggende at anvende de foreliggende vælgerundersøgelser.² Imidlertid rejser det en del problemer at bruge dem sådan. De er i hovedsagen tilrettelagt, ikke ud fra historisk interesse, men ud fra mere generelle teoretiske synspunkter. Dertil kommer flere metodologiske besværligheder ved at analysere de sæt af massedata, der ligger til grund for

1. Ole Borre og Jan Stehouwer: *Partistyrke og social struktur*, Århus 1968, samme: *Fire folketingsvalg 1960-68*, Århus 1970 og Ole Borre, Hans Jørgen Nielsen, Steen Sauerberg og Torben Worre: *Vælgere i 70'erne*. Resultater fra interviewundersøgelser ved folketingsvalgene i 1971, 1973 og 1975, Kbh. 1976. Dertil samme: *Folketingsvalget 1977*. Tillæg til *Vælgere i 70'erne*, Kbh. 1979. For frugtbare kommentarer takker jeg følgende medarbejdere på Institut for Statskundskab: Jørgen Goul Andersen, Ole Borre, Jørgen Elklit, Ole P. Kristensen, Søren Risbjerg Thomsen og Ole Tonsgaard.
2. I nyere oversigter over dansk historie som Harald Westergård Andersen: *Dansk politik i går og i dag*, 3. ajourførte oplag 1976, og Frantz Wendt: *Besættelse og atomtid*, Politikens Danmarks historie bd. 14, indgår ingen af disse undersøgelser resultater. Derimod er der hos Harry Haue, Jørgen Olsen og Jørn Aarup-Kristensen: *Det nye Danmark 1890-1978*, Kbh. 1979, kort redegjort for resultater af interviewundersøgelser, se således p. 290f og pp. 344ff.

undersøgelserne. Også for den historiske fortolkning er det afgørende, hvordan disse problemer anskues.

Der er to hovedlinier i undersøgelserne af tressernes og halvfjerdsernes danske valg, den økologiske og den interviewbaserede. Den første hviler på analyser af data fra Danmarks Statistiks publikationer, de officielle valgresultater opgjort efter kommuner eller valgkredse og folketællingerne. Den anden bygger på analyser af interviews med repræsentative udsnit af vælgerkorpset, indsamlet af Socialforskningsinstituttet og Gallup. Indtil 1970 dominerede i Danmark arbejdet med de økologiske undersøgelser, ikke fordi forskerne principielt foretrak denne linie, men ganske enkelt fordi de nødvendige bevillinger til indsamling af interviews ikke kunne opnås. Men da Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd fra og med folketingsvalget i 1971 bevilgede de fornødne penge, blev den økologiske linie i hvert fald foreløbig sat i skyggen af den interviewbaserede.

Arbejdet med de økologiske undersøgelser havde til huse på Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet. Det blev ledet af Ole Borre og Jan Stehouwer. I 1968 og 1970 fremlagde de deres resultater i bøgerne *Partistyrke og social struktur 1960* og *Fire folketingsvalg 1960-68*. Arbejdet med interviewundersøgelserne siden 1971 er blevet ledet af en gruppe forskere fra Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet, og Institutterne for Samfundsfag og Samtidshistorie, Københavns Universitet. De centrale resultater herfra blev fremlagt i 1976 af Ole Borre, Hans Jørgen Nielsen, Steen Sauerberg og Torben Worre i bogen *Vælgere i 70'erne*. De skal her præsenteres nærmere med henblik på at indkredse problemerne ved resultaternes anvendelse i historiske fremstillinger. At disse vanskeligheder er så betydelige, at der i nogle tilfælde må stilles spørgsmålstegn ved resultaternes gyldighed, gør det så meget mere påtrængende at understrege, at der er tale om en pionerindsats på et vigtigt område, som i hvert fald danske historikere ikke har følt sig tilstrækkelig udrustet til at give sig i lag med.

De økologiske analyser: nogle resultater

Arbejdet med de økologiske undersøgelser tog for alvor sin begyndelse i 1962. Initiativtagere var Poul Meyer og Jan Stehouwer, begge medarbejdere ved Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet. Sammenhængen mellem social struktur og partistyrke havde fra første færd hovedin-

teressen. Man stilede mod at fremlægge resultaterne i tre faser.³ Først en prøveanalyse omkring folketingsvalget i 1960. Dernæst en undersøgelse af partiforskydningerne ved folketingsvalgene i 1960 og 1964. Denne del af arbejdet blev afbrudt af folketingsvalgene 1966 og 1968, og man fandt det da naturligt også at inddrage dem. Tredje og sidste fase skulle samle sig om de lange udviklingslinier i sammenhængen mellem partistyrke og social struktur.⁴ Kun de to første af disse opgaver er imidlertid hidtil blevet løst.⁵

Dette forskningsprogram krævede lagring og behandling af store mængder statistiske data. Indvarslingen af edb-alderen gjorde dette muligt for relativt beskedne midler. Af gode grunde måtte disse oplysninger gælde de enkelte kommuner. Da stemmeafgivning skal hemmeligholdes, kunne forskeren ikke håbe på at få ønsket om at belyse den enkelte vælger opfyldt. I stedet måtte man da bruge aggregerede data, d.v.s. oplysninger om den mindste territoriale enhed, kommunen. I så henseende udgjorde Danmarks Statistiks publikationer et let tilgængeligt kilde-materiale. I første omgang nøjedes man med at ordne og lagre data for tidsrummet 1947-1964/68. Praktisk leder af dette arbejde blev fra 1964 Ole Borre. Statens Almindelige Videnskabsfond trådte til med økonomisk støtte. Da Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd i 1970 gav en ny bevilling, kunne også tidsrummet 1920-1945 dækkes ind. Denne del af arbejdet stod Jørgen Elklit for. Dertil har Karl-Henrik Bentzon ordnet et supplerende data-sæt til belysning af de kommunale valg i tidsrummet 1909-1968. Endelig er der i de seneste år arbejdet med at opstille en serie data til belysning af valgene i 70'erne. Tilsammen udgør disse fire serier af oplysninger Institut for Statskundskabs såkaldte kommunedataarkiv.⁶

Første del af det skitserede forskningsprogram blev afsluttet i 1968 med udgivelsen af bogen *Partistyrke og social struktur 1960*. Heri fremlagde Ole Borre og Jan Stehouwer den hidtil mest dybtgående undersøgelse af dette problem i dansk historie siden 1901.⁷ Ganske vist var der

3. Som en forløber for dette program kan ses Jens Jeppesen og Poul Meyer: *Sofavælgerne. Valgdeltagelsen ved danske folketingsvalg*, Kbh. 1964.

4. *Partistyrke og social struktur* pp. 9-10.

5. Søren Risbjerg Thomsen, Institut for Statskundskab, arbejder for tiden med de længere linier i udviklingen.

6. Karl-Henrik Bentzon, Ole Borre og Jørgen Elklit: *Kommunedata-arkivet, 1909-68*. En foreløbig oversigt over det politisk-økologiske data-arkiv ved Institut for Statskundskab, Institut for Statskundskab, Århus 1972. Materialet er afleveret til Dansk Data Arkiv og beskrevet i *DDA Katalog 1978*, Kbh. 1978, pp. 66-69.

7. For tiden før indførelsen af hemmelig stemmeafgivning findes følgende undersøgelser,

kun tale om et første forsøg, der tegnede et øjebliksbillede af situationen omkring folketingsvalget i 1960. Men de sociale og økonomiske faktorer, hvis forklaringskraft de drøftede, kan med rette opfattes som langtidsvirkende kræfter. Blandt disse interesserede de sig især for regionalisme, urbanisering, erhvervsstruktur og stillingsstruktur. De undersøgte ikke blot, hvor stærk sammenhængen var mellem partistyrken og hver af disse variable enkeltvis, men analyserede også samspillet mellem dem. De anvendte hertil forholdsvis enkle metoder som tabuleringer med to eller flere variable.

Adskillige af denne bogs resultater er af betydelig interesse. Det gælder for eksempel det nuancerede billede, forfatterne tegner af samspillet mellem regionalisme og urbanisering. Naturligvis er det ikke overraskende, at forskelle i partistyrke landsdelene imellem for en stor del skyldes forskelle i urbanisering og dermed erhvervsstruktur. Når der således i hovedstaden var langt færre stemmer på partiet Venstre end i Vestjylland og på Lolland-Falster, må det jo helt åbenlyst hænge sammen med, at der i større bysamfund ikke fandtes mange landbrugere. Men en mere indgående analyse viste, at dette samspil ikke havde samme styrke for forskellige landsdele. Ved at eliminere forskelle i urbanisering faldt for Vestjylland, Fyn og Nordjylland afvigelsen fra det øvrige lands partifordeling med halvdelen. For Østjylland derimod gjorde det ingen forskel, og for Lolland-Falster fik man tværtimod en beskedent forøgelse. Hvordan kan disse forskelle i samspillet mellem regionalisme og urbanisering forklares? Forfatterne antyder, at det må hænge sammen med forskelle i politiske traditioner, og dem finder de det – måske vel optimistisk – passende at overlade til historikerne at trænge ind i.⁸

På samme måde påviser de, at erhvervsstrukturens virkning må ses i lyset af stillingsstruktur og regionalisme. Det kan således ikke undre, at arbejderpartierne og De Konservative stod stærkest i de mest industrialiserede kommuner, mens Venstre og Radikale havde deres største tilslut-

Vagn Dybdahl: *Partier og erhverv*. Studier i partiorganisation og byerhvervenes politiske aktivitet 1880-1913, bd. 1-2, Århus 1969, Erik Høgh: *Vælgeradfærd i Danmark 1849-1901*, En politisk-sociologisk analyse, Kbh. 1972. Niels Thomsen: *Venstremænd i vildrede*. *Vælgerreaktioner ved folkeafstemningen 1916*, Festskrift til Poul Bagge, Kbh. 1972, pp. 349-83 og samme: *Urbaniseringen og den politiske adfærd*, Urbaniseringsprocessen i Norden, del 3, Industrialiseringens første fase, Oslo 1977, pp. 143-77. Se hertil også de to artikler af Jørgen Elklit: *Om udforskningen af vælgeradfærd i Danmark i det 19. århundrede*, *Historie, Ny række*, X,2 (1973), pp. 266-88 og *Valg og stemmelister vedr. folketingsvalg 1849-98 i Landsarkivet for Nørrejylland*. En foreløbig oversigt, Arkiv bd. 4,4 (1973) pp. 232-73.

8. *Partistyrke og social struktur*, særlig kap. 10, pp. 76-88. Se også p. 68.

ning i landbrugskommunerne. Spørgsmålet er imidlertid, om disse forskelle også var bestemt af stillingsstrukturen. Det blev kun undersøgt for bypartierne. Her viste det sig, at mens stillingsstrukturen kunne forklare halvdelen af variationen efter industrialiseringsgrad for arbejderpartierne, gjorde disse forskelle i forholdet mellem arbejdere, funktionærer og selvstændige intet udslag i variationerne i De Konservatives styrke. Industrialiseringsgraden havde altså for alle partier en selvstændig betydning, men af meget forskellig styrke. For De Konservative fremkom dertil en regional sammenhæng. Det var kun i de vestlige dele af landet, partiet tenderede mod at stå stærkere, jo mere industrialiserede kommuner, der var tale om. Mod øst varierede partiets styrke kun positivt med serviceerhvervenes udbredelse. Tilsvarende kunne der påvises variationer i samspillet mellem stillingsstruktur og regionalisme. Blev der korriigeret for stillingsstrukturens virkning, forsvandt De Konservatives styrkeforskelle mellem landsdelene. For arbejderpartierne resterede der derimod en overvægt for de østlige dele af landet.⁹

Også for landdistrikterne kunne det være nærliggende at antage, at der fandtes et samspil mellem stillingsstruktur og erhvervsstruktur. Men data-materialet tillod ikke en analyse af dette spørgsmål. Det er især et savn for forståelsen af landarbejdernes politiske tilhørforhold. Derimod gjorde forfatterne et forsøg på at kaste lys over den gængse antagelse om husmændenes stærke tilslutning til De Radikale.¹⁰ Til belysning heraf indgik i datamaterialet en opgørelse af, hvor stor en del husmandsbrugene udgjorde af hver enkelt kommunes samlede landbrugsareal. Dette mål kunne så sammenholdes med partifordelingen. Tidligere havde Erik Høgh påvist, at der for landet som helhed overraskende nok var en negativ sammenhæng mellem udbredelsen af husmandsbrug og Det radikale Venstres styrke.¹¹ Ved at tage den regionale variation i betragtning kunne Borre og Stehouwer påpege, at der alligevel var en positiv sammenhæng. Inden for hver landsdel kunne der spores en tendens til, at De Radikale stod svagest, hvor der var færrest husmænd, og stærkest, hvor der var en moderat andel af husmænd. De regionale variationer, de påviste, er i øvrigt af selvstændig interesse. På Sjælland var sammenhængen mellem partistyrke og antal husmænd iøjnefaldende for Socialdemokra-

9. *Op. cit.* kap. 11-12, pp. 89-116.

10. *Op. cit.* pp. 100-02.

11. Erik Høgh: *En økologisk analyse af folketingsvalget i 1950*. Sociologiske Meddelelser, 4. serie 1958, pp. 19-20.

tiet, på Fyn for De Radikale, i Øst- og Nordjylland for De Radikale og Venstre og i Vestjylland især for Venstre.

Endelig er det også værd at notere sig de sammenhænge, forfatterne fandt mellem befolkningstilvækst og partistyrke. Ved kun at betragte de mindre byer og korrigerer for erhvervsstrukturens virkning påviste de, at Socialdemokratiet stod stærkest, hvor folketallet 1950-60 gik tilbage, Venstre og Radikale i de stagnerende kommuner og Konservative, hvor tilvæksten var betydelig. De antyder forskellige mulige forklaringer på denne interessante iagttagelse, men føjer ikke yderligere analyser til.¹²

Mest tilfredsstillende er denne første publikation på det beskrivende plan. Der er tale om en omhyggelig og præcis kortlægning af nogle grundlæggende sammenhænge. I kraft af et skarpt blik for samspillet mellem de forskellige undersøgte faktorer er forfatterne i stand til at præcisere og korrigerer det billede, man hidtil havde kunnet danne sig. Derimod savner man et forsøg på at finde sammenhængende fortolkninger af de mange interessante enkeltiagttagelser.

Anden del af det politisk-økologiske forskningsprogram blev ført til ende i 1970, med udgivelsen af bogen *Fire folketingsvalg 1960-68*, også ved Jan Stehouwer og Ole Borre. Af to grunde fik denne publikation et noget mere uensartet præg end den foregående. Folketingsvalgene i november 1966 og i januar 1968 blev udskrevet overraskende hurtigt. For også at få denne sidste del af udviklingen med opgav forfatterne for disse to valg at samle data omkring kommunerne og knyttede dem i stedet til valgkredsen som den grundlæggende enhed. Der er derfor et brud i fremstillingen, således at analysen af udviklingen 1957-1964 ikke hænger snævert sammen med analysen af udviklingen 1964-1968. Dertil kommer, at Jan Stehouwer døde, før arbejdet var afsluttet. Det betød, at fremstillingen af det første af disse tidsrum blev mere kortfattet end af det sidste.

Hovedinteressen i denne bog samler sig om forskydningerne i partiernes styrke og i valgdeltagelsen. Det grundlæggende træk i analysen er et forsøg på at lokalisere forskydningerne til forskellige typer af kommuner eller valgkredse. De variable, der indgår i denne del af undersøgelsen, er de samme som i den tidligere publikation: regionalisme, urbanisering, erhvervsstruktur, stillingsstruktur og befolkningstilvækst. Metoden er her tabuleringer af samme, forholdsvis enkle art. Men dertil føjer forfatterne også en vigtig ny problemstilling. Forskydningerne i det enkelte partis styrke anskues også i lyset af partiets eget forudgående styrkeniveau, og det ses i sammenhæng med forskydninger i så vel valgdelta-

12. *Partistyrke og social struktur*, kap. 14, pp. 124-35.

gelse som andre partiers styrke. Det kan lyde så nærliggende, at det næsten er banalt, men det rejser næsten uovervindelige metodiske vanskeligheder.¹³

Et af forfatterens mest interessante resultater er påvisningen af en tendens til nedbrydning af partiernes højborge. For tidsrummet 1957-1964 er denne udvikling umiskendelig for alle de såkaldt fire gamle partier. Umiddelbart mest iøjnefaldende var den for Socialdemokratiet ved folketingsvalget i 1964, hvor en betydelig fremgang i landdistrikterne var kombineret med tilbagegang i København og byerne. Men ved nærmere eftersyn kunne udjævningen også konstateres for partiet ved valget i 1960. Den almindelige fremgang var da mindst i København og størst i Jylland, dog med en tendens til at stige med urbaniseringsgraden, som man bevæger sig fra øst til vest. For arbejderpartierne under ét kompen- serede Socialistisk Folkeparti for disse bevægelser i Socialdemokratiets styrke, men kun til en vis grad. Også for arbejderpartierne under ét var der tale om en vis udjævning. Blandt de borgerlige partier havde Venstre den tydeligste tendens til udligning efter landsdel og urbanisering. Ved begge valg klarede partiet sig relativt bedst i København og ringest i landdistrikterne. Men også for De Konservative var udjævningen klar. Hovedmønstret var, at partiet havde sine ringeste valg i København og sine bedste i Jylland, i 1960 i byerne og i 1964 på landet. Tendensen blev dog brudt i Nordsjælland, hvor det ved begge valg havde betydelige fremgange. For Det radikale Venstre var billedet derimod lidt mere bro- get. Ved valget i 1960 gik det mest tilbage i byerne, men der kunne dog spores en tendens til regional udligning ved, at det gik mindre tilbage i Jylland end på øerne, hvor det traditionelt stod stærkest. I 1964 kom dertil en udjævning efter urbanisering, da partiet under den beskedne tilbagegang klarede sig bedst i byerne.

I tidsrummet 1964-1968 fortsatte denne tendens til udjævning, dog ikke for partiet Venstre. Tendensen var imidlertid betydelig svagere, og den overskyggedes af voldsomme fluktuationer af anden art. Det samlede resultat af de to valg blev for Venstre en markant reduktion i den beskedne styrke, det havde vundet i hovedstadsområdet, og derudover en tilbagegang, der var kraftigere mod øst end mod vest. I Nord- og Vestjylland kunne partiet tilmed notere en beskedne fremgang. Alt i alt blev virkningen af Liberalt Centrums korte gæstevisit i dansk politik en kraftig svækkelse af Venstres greb om vælgerne i hovedstadsområdet.

13. Om problemstillingerne se især *Fire folketingsvalg*, kap. 2, pp. 20-30 og kap. 6, pp. 81-102.

Det store valgnederlag for Socialdemokratiet i 1966 passede godt ind i udjævningsmønstret fra de foregående valg, sådan at tilbagegangen var størst i hovedstaden og mindst i provinsen. Men det fornyede nederlag i 1968 brød denne linie. Partiet satte da mindst til i hovedstaden og mest i provinsen. Inden for dette område var der dog en tendens til, at det gik mindre tilbage på landet end i byerne, når hver landsdel betragtes for sig. Alt i alt blev virkningen dog for begge valg en fortsat udligning for Socialdemokratiet, en tendens, der også gjaldt for arbejderpartierne under ét. For SF er det iøjnefaldende træk den voldsomme bølge frem i 1966 og tilbage i 1968. Begge gange havde den sit tyngdepunkt i hovedstaden. Denne fluktuation er så påfaldende, at man let overser, at det samlede resultat af de to valg blev, at partiet kom til at stå lidt svagere i hovedstaden og lidt stærkere i provinsen. For De Konservative svarede udjævningstendenserne til dem, der blev noteret for Socialdemokratiet. Tilbagegangen i 1966 faldt ind i de foregående valgs mønster, mens fremgangen i 1968, der var markant stærkere i hovedstadsområdet end i provinsen, brød denne linie. Nettoresultatet blev dog også for dette parti en svagere udligningstendens for hele tidsrummet. For De Radikale var der ligesom for SF tale om så store bevægelser, at man let overser, at der samtidig lå en udjævnende tendens bagved. Ved begge valg var den radikale fremgang størst i hovedstadsområdet og mindst i øernes landdistrikter, hvor partiet traditionelt stod stærkest.¹⁴

Der er flere nærliggende forklaringer på denne tendens til udjævning, antyder forfatterne. De peger således på vandringer fra land til by, på udflytninger fra byerne til forstæder og omegnskommuner, på decentraliseringen af industrien samt på udbredelsen af fjernsynsmodtagere. Der er dog ikke i undersøgelsen inddraget statistiske data, der detaljeret kan sætte disse træk i udviklingen i sammenhæng med valgresultaterne. Endelig bemærker forfatterne, at også stigningen i valgdeltagelsen muligvis kan bidrage til at forklare udjævningen.¹⁵

Ved siden af de strukturelle ændringer behandler forfatterne også de mere kortsigtede fluktuationer. Ved at lokalisere dem, sætte dem i forbindelse med valgdeltagelsen og eget og andre partiers styrke og forskydning lykkes det dem at fremdrage interessante sammenhænge. De har således bidraget til at kaste lys over centrale spørgsmål i periodens historie som SF's gennembrud i dansk politik i 1960, arbejderflertallets tilblivelse i 1966, arbejderpartiernes nederlag og De Radikales overraskende store

14. *Op.cit.* passim . Mit eget forsøg på at sammenfatte iagttagelser i forfatternes tabeller.

15. *Op.cit.* pp. 83-84, 98 og 234.

sejr i 1968. For SF's sejr i 1960 og 1966 har de understreget, at nøglen til forståelse må søges i de københavnske arbejderkredse, hvor forskydningerne viser sammenhæng med ændringerne i Socialdemokratiets styrke og valgdeltagelsen. For valget i 1968 påviser de, at det statistisk giver bedst mening at forklare Socialdemokratiets tilbagegang i København som en slags »reststørrelse«, når man har forklaret arbejderpartiernes samlede tilbagegang og venstrefløjspartiernes tilbagegang.¹⁶ Og for De Radikales sejr i 1966 og 1968 har de ikke blot kunnet lokalisere tyngdepunktet til de københavnske forstæder og omegnskommuner, men også påvist, at tyngdepunktet i fremgangen blev forskudt fra de nordlige forstæder i 1966 til de vestlige forstæder i 1968.¹⁷

De voldsomme fluktuationer i sig selv og karakteristikken af de enkelte bølger påkalder sig naturligt historiske forklaringer. De stærke strømninger ved det enkelte valg ville det være nærliggende at kæde sammen med den politisk-parlamentariske situation. Det kunne gøres ved antagelser om, hvorledes forskellige typer af vælgere har reageret. Og de voldsomme fluktuationer i sig selv rejser uvægerligt det spørgsmål, om der er sket grundlæggende forandringer i selve partitilhørsforholdets karakter for større grupper af vælgere i den historiske periode, som de sidste par årtier er blevet til i kraft af den stærke økonomiske vækst og dens følger. Forfatterne viger i det store og hele tilbage fra en drøftelse af disse problemer. Nu må det selvfølgelig holdes dem til gode, at de var meget tæt på disse forandringer. Det er således først udviklingen ved valgene i halvfjerdserne, der for alvor har demonstreret, at voldsomme vælgerbevægelser blev i det mindste et lidt længerevarende fænomen i dansk historie. Men det hænger også sammen med deres syn på de metodiske og teoretiske problemer, som undersøgelser af vælgeradfærd rejser.

Det metodologiske problem

Den økologiske fejl – sådan betegnes det metodologiske Kainsmærke, vælgeradfærdsforskere sætter på fuskere i faget. I deres kerne er de overvejelser, der fører til advarsler mod denne fejl, uigendrivelige. Man kan ikke fra iagttagelsen af en sammenhæng på aggregeret niveau (f.eks. at SF er gået frem i netop de københavnske arbejderkredse, hvor Socialdemokratiet stod stærkest) slutte sig til lignende sammenhænge på det

16. *Op.cit.* pp. 74-80 og 103-32.

17. *Op.cit.* pp. 134-39.

individuelle niveau (f.eks. at det så netop er tidligere socialdemokratiske arbejdere, der har flyttet deres stemmer til SF). Men ved at sætte denne rigtige påstand ind i en induktivistisk teori og dermed gøre den til metodologisk grundlov har man blokeret vejen frem. Den økologiske fejl er blevet til en barriere ud mod de teorier, som er fremgået af andre studier af den politiske og sociale udvikling.

Formanende ord om den økologiske fejl dukker hyppigt op. Både i *Partistyrke og social struktur* og i *Fire folketingsvalg* har forfatterne viet problemet et helt kapitel, og derudover henviser de til det under fremstillingens gang, igen og igen. Advarslerne er som regel knyttet sammen med en bemærkning om, at kun interviews med de enkelte vælgere ville kunne belyse de virkelig interessante problemstillinger.¹⁸ Forskningspolitisk var det en forståelig argumentation, når man ønskede sig bevillinger til interviewundersøgelser. Men for analyserne selv var virkningen negativ.

Ophøjelsen til metodologisk grundlov fandt på dansk grund sted under et opgør med den politiske journalist og skribent Aksel Lassen. I en stor diskuterende anmeldelse af bogen *Vælgere på vandring* leverede Mogens N. Pedersen en sønderlemmende kritik. Den refererede til navnlig den amerikanske metodologiske litteratur, og dens logik var enkel og hårdtslående, selv om den var ledsaget af anerkendende bemærkninger om Lassens dybe indsigt i landets politiske liv og de impulser, forskerne kunne hente hos ham.¹⁹ Borre og Stehouwer indlemmede anmeldelsens principielle betragtninger i et af indledningskapitlerne til *Fire Folketingsvalg*.²⁰ Og så sent som i en interessant og ellers velargumenteret tidskriftartikel om vælgerbevægelser og social forandring fra 1978 gør Carsten Jarlov og Ole P. Kristensen reverens med en forsikring om, at de har at gøre med »et ægte økologisk problem«. ²¹ Eller som Søren Risbjerg Thomsen for ganske nylig har udtrykt det: »Man skal ved denne slags geografiske analyser altid advare mod den økologiske fejlslutning.«²²

Den forståelige metodologiske forsigtighed, som brugen af udtrykket den økologiske fejl hænger sammen med, rummer imidlertid to ømme

18. *Partistyrke og social struktur*, kap. 4, pp. 34-37. Se derudover f.eks. p. 9, 10, 16, 19, 148, 149. *Fire folketingsvalg*, kap. 3, pp. 31-43, og derudover f.eks. p. 9-10, 13, 22, 24, 26, 28, 44, 84, 98-100 m.fl.

19. Mogens N. Pedersen: *Valgforklaringer*, Historie, Ny række, VII,2 (1967), pp. 595-614.

20. Kap. 4.

21. Carsten Jarlov og Ole P. Kristensen: *Electoral Mobility and Social Change in Denmark*, Scandinavian Political Studies, Vol. 1. (New Series) No. 1 (1978) pp. 69-70.

22. *Arbejderklassen og arbejderpartierne 1920-1977*, Politica nr. 3, 1979, p. 6.

punkter: et oversættelsesproblem og et videnskabsteoretisk problem. Oversættelsesproblemet kan beskrives på følgende måde. Udgangspunktet for de fleste undersøgelser er interesse for samfundenes funktionsmåde og udvikling. For at analyserne kan blive frugtbare, må de formuleres i udtryk, som er af betydning både i den almindelige og den videnskabelige samfundsdebat. Det vil som regel sige erhvervsmæssige, etniske eller religiøse grupper. De foreliggende data berører imidlertid som oftest administrative områder som kommuner, amter eller stater, hvor de pågældende grupper findes blandede i varierende forhold. Spørgsmålet er da, hvordan resultater af analyser på dette plan kan oversættes, så de får gyldighed for de grupper, der var udgangspunkt for interessen. Det kan de kun, hvis forskeren tillader sig at sætte dem i forbindelse med antagelser på det individuelle plan og derfra videre til den gruppestruktur, som er teoretisk interessant. Økologiske data bruges derfor som analysegrundlag i mangel af et bedre. Ægte økologiske problemer har sjældent historisk og teoretisk interesse. Begrænser man sig dertil, blokerer man sin undersøgelse, længe før den er kommet til fuld udfoldelse.

Denne ufrugtbare forskningssituation har givet anledning til en større international debat. Adskillige forskere har forsøgt at bryde den magiske cirkel ved stedse mere raffinerede statistiske metoder. Hvor vellykkede de er, hersker der endnu uenighed om blandt fagfolk.²³ Og dertil kommer, at den metodologiske vanskeligheds status som »økologisk fejl« er blevet draget i tvivl. Således påpegede den finske sociolog Erik Allardt i et bidrag til en stor antologi om problemer i økologisk analyse det sterile i forskningssituationen. Han sluttede dette indlæg med en provokerende velsignelse til, hvad han tilspidset kaldte »deliberate and cold-blooded uses of the ecological fallacy«.²⁴

Allardts tilspidsede udtryk gør imidlertid den videnskabsteoretiske side af problemet aktuelt. Borre og Stehouwer blev i virkeligheden nødt til

23. Se således Stein Rokkan. *A Landmark in the Statistical Study of Electoral History*, European Political Data, no. 28, 1978, pp. 11-21, hvor han præsenterer William Miller: *Electoral Dynamics in Britain Since 1918*, London 1977. I Sverige er gjort et interessant forsøg i Leif Lewin, Bo Jansson og Dag Sörbom: *The Swedish Electorate 1887-1968*, Uppsala 1972. En meget kritisk anmeldelse gav statistikerens Carl-Erik Quensel i *Statvetenskaplig tidskrift* 1973, pp. 73-83, hvortil Lewin replicerede, *op.cit.* pp. 172-79. Se dertil også de noget tvivlrådige »Sakkunnigutlåtanden«, *op.cit.* 1972, og i Danmark arbejdes også med problemet, men med andre statistiske metoder. Se Søren Risbjerg Thomsen: *Beskæftigelse og Partivalg 1973-75*, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet, 1976 (stencil).

24. Erik Allardt: *Aggregate Analysis: Its informative value* i Mattei Dogan og Stein Rokkan (eds.): *Quantitative Ecological Analysis in the Social Sciences*, Cambridge Mass. 1969 pp. 41-51.

at erkende det, da de under arbejdet blev klar over, hvor blokerende bevidstheden om den økologiske fejl egentlig er. Dybt inde i studiet af samspillet mellem de forskellige partiers forskydninger har Borre således klart fornemmet det. Han advarer ganske vist mod den økologiske fejl, men fortsætter så:

»Derimod kan man gå den anden vej: starte med nogle hypoteser om, hvilke vælgere der har skiftet parti eller er vandret ind og ud af den aktive vælgerskare, og søge disse hypoteser bekræftet ved økologiske analyser.«²⁵

Denne brug af økologiske analyser skulle, anfører han, adskille sig fra den metode, hvor man først gør sine iagttagelser i materialet og derudfra på illegitim vis drager sine slutninger. Han præciserer dette således:

»Forskellen er navnlig, at man i det første tilfælde er startet med en hypotese, der er udviklet uden for det økologiske materiale og uafhængigt deraf, mens i det andet tilfælde hypotesen søges bekræftet af det samme materiale, som den er opstået af. I mange tilfælde ligger værdien af de økologiske undersøgelser ikke mindst i muligheden for ved deres hjælp at afkræfte hypoteser eller i hvert fald kaste et skær af mistanke over nogle gængse myter.«²⁶

Den drejning af problemet, som Borre her har følt sig presset til, rummer noget frugtbart, men forskellen mellem de to måder at anskue det på har han ikke bestemt rigtigt. Det frugtbare ligger i at betragte økologiske undersøgelser som forsøg på at bekræfte eller afkræfte ideer om sammenhænge på det individuelle plan, slet og ret. Eller, hvis man vil udtrykke det i gængse videnskabsteoretiske termer, springe fra et induktivt synspunkt til et hypotetisk-deduktivt. Borre har rigtigt set, at dette spring rummer muligheden for en løsning, men han fortryder i afsættet. Ved at gøre hypotesernes oprindelse i eller uden for materialet til det afgørende punkt, etablerer han et kriterium, som forudsætter en kombination af to uforenelige grundsynspunkter. Efter induktiv opfattelse bliver teorier udviklet ved at generalisere enkelte iagttagelser. Her spiller ideernes oprindelse og udvikling en afgørende rolle. Efter et hypotetisk-deduktivt grundsynspunkt er det derimod principielt ligegyldigt, hvor ideerne kommer fra. De kan opstå under studiet af et givet materiale, eller de kan blive til ved, at fantasien spiller over andre problemer. Af vigtighed er blot, om de i to henseender er frugtbare. De skal kunne belyses ved et

25. *Fire folketingsvalg*, p. 99.

26. *Ibid.*

konkret materiale, og de skal være formuleret, så de rækker ud imod nye og bredere sammenhænge.

Ræsonnementet er abstrakt, men kan let illustreres ved et eksempel. Sæt, at man skal undersøge SF's store fremgang ved folketingsvalget 1966. Induktivisten undersøger straks, i hvilke typer af kredse partiet især er gået kraftigt frem. Han finder hurtigt ud af, at det var de københavnske arbejderkredse, hvor Socialdemokratiet stod stærkt. Men så kan han ikke komme længere. Tanken om den økologiske fejl får ham til at slå bremserne i. Han sætter punktum med en advarsel om, at man deraf ikke kan slutte, at mange socialdemokratiske arbejdere så svigtede deres parti til fordel for SF. Anlægger man den hypotetisk-deduktive synsvinkel, er der imidlertid ikke tale om en sådan slutning. På et eller andet tidspunkt har man blot fået den nærliggende idé, at det faktisk til en vis grad drejede sig om tidligere socialdemokratiske stemmer. Den kan være opstået ved, at man kendte og talte med sådanne arbejdere. Eller mens man læste sin avis i dagene efter valget, eller ved at man gav sig til at undersøge valgstatistikken. Ideen er frugtbar, fordi den faktisk kan belyses ud fra det økologiske materiale, og fordi den kan kobles sammen med den politisk parlamentariske situation, nemlig SF's agitation imod Socialdemokratiets boligforlig med de borgerlige i januar 1966. Man antager nu, at hvis det ikke drejede sig om socialdemokratiske arbejderstemmer, så er SF nok gået mest frem andre steder end, hvor Socialdemokratiet ved forrige valg fik mange stemmer, og hvor der boede mange arbejdere. Da det faktisk forholder sig omvendt, er tilliden til forklaringen blevet bestyrket. Den har modstået et falsifikationsforsøg.

I dette videnskabsteoretiske lys skulle det ikke være nødvendigt at tale om den økologiske fejl. Tilbage står imidlertid stadig det økologiske problem. Det kan klart påvises, at individuelle data uden sammenhæng kan aggregeres, så der fremkommer en, ligesom en individuel sammenhæng ved aggregering kan forsvinde.²⁷ I eksemplet ovenfor blev der set bort fra dette. Men spørgsmålet er da, hvor sandsynligt eller usandsynligt det er. Det kan der i princippet argumenteres om ud fra det kendskab, man i øvrigt har til den givne situation. Eller anderledes udtrykt, de fundne sammenhænge i de aggregerede data er ikke tilfældige. Forkaster man én fortolkning, må man forsøge at se, hvor langt man kan komme med andre. Og det vil som regel bero på en diskussion af, hvor godt de passer ind i den helhedsopfattelse af situationen, man på anden vis har

27. Interesserede henvises til Ole P. Kristensen: *Noget om niveaufejlslutning*, Institut for Statskundskab, 1975 (stencil).

kunnet danne sig. Ofte vil det så give stødet til nye analyser – også i et økologisk materiale. Det er netop deri, det frugtbare ved drejningen ligger. Det er en fremgangsmåde, der er velkendt for historikere. De er eller bør være sig bevidst, at det er en vigtig side af deres arbejde. De ved også, at de løber en risiko for at tage fejl. Men sådan er nu engang vilkårene.

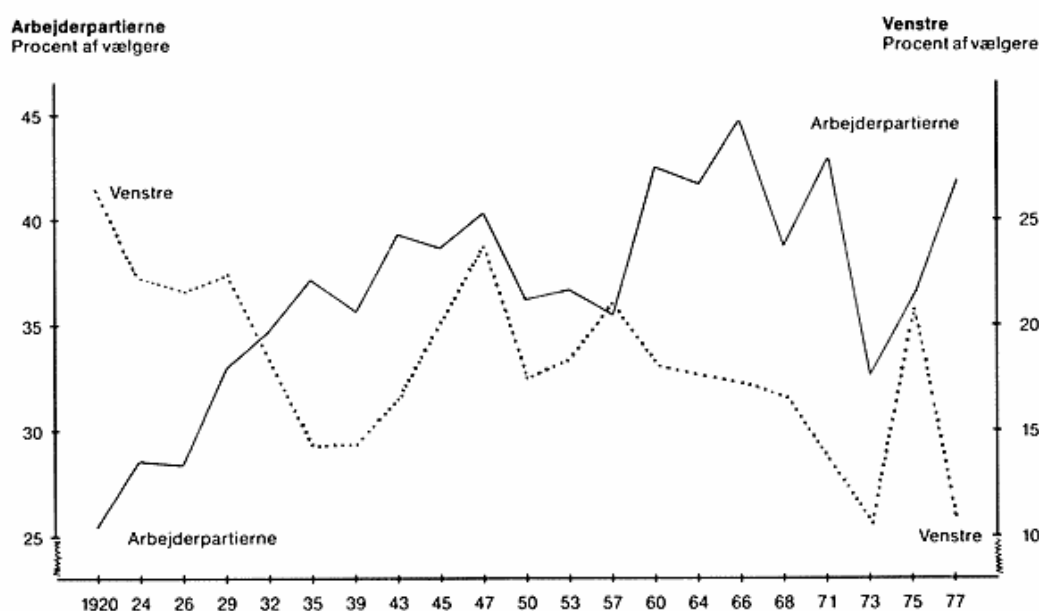
Teori og historisk sammenhæng

På mange måder var det en historiefattig tid, Borre og Stehouwers undersøgelser blev til i. De vestlige samfund blev overvejende betragtet som grundlæggende stabile. Forskningen kunne derfor i høj grad koncentrere sig om at klarlægge deres funktionsmåde. Det tilsyneladende uforanderlige indtog en fremtrædende plads, mens ændringerne blev skudt i baggrunden. Det forstærkede de systematiske samfundsvidenskabers tendens til at søge efter de ikke tidsbundne regelmæssigheder. Først siden 1973 har omstruktureringerne i det danske partisystem og den internationale økonomiske krise tvunget det historiske perspektiv tilbage til en central plads.

Nu må det retfærdigvis understreges, at navnlig *Fire folketingsvalg* i høj grad er et studium af forandringer. Forskydningerne i partiernes styrke er således det grundlæggende problem. Men de perspektiver, forfatterne anlægger på studiet af disse forandringer, er præget af en ahistorisk tendens. De forsøger at benytte en valgtypologi, udviklet i amerikansk politisk sociologi, uden i tilstrækkelig grad at være opmærksomme på, at det amerikanske partisystem adskiller sig stærkt fra det danske. For at sætte tressernes folketingsvalg i relief anlægger de et perspektiv tilbage i tiden, der ikke er langt nok. Og i sammenhæng hermed orienterer de i høj grad analysen ud fra partiernes rolle på den parlamentariske skueplads uden at gøre sig klart, at dette ikke harmonerer særlig godt med bestræbelserne på navnlig at bestemme den sociale strukturs betydning.

I den anvendte amerikanske valgtypologi sondres der mellem vedligeholdelsesvalg, afvigende valg og omgrupperingsvalg.²⁸ Distinktionen bygger på en forestilling om »partiernes normale styrkeforhold« i en periode. For den første type svarer fordelingen af stemmerne hertil. For

28. *Op.cit.* pp. 24ff. Klassifikationen er opstillet af Angus Campbell. Hans betegnelser er maintaining elections, deviating elections og realigning elections.

den anden er der tale om midlertidige afvigelser. Og for den tredje om en varig ændring, hvoraf der fremgår et nyt »normalt styrkeforhold«. Nu passer denne typologi muligvis meget godt på en serie amerikanske præsidentvalg, fordi de kun to partier til en vis grad har præg af programmatisk vage størrelser med en næsten konstitutionel funktion. Inden for hvert af partierne er der bygget konstellationer af interessegrupper op. Til en sådan konstellation svarer med en vis rimelighed et »normalt styrkeforhold«, hvorfra der kan være tale om afvigelser. Når koalitions grundlæggende konstellation er skiftet, kan der med en vis ret siges at have fundet en omgruppering sted.

På danske folketingsvalg 1920-1970 passer denne amerikanske typologi imidlertid slet. Det skyldes først og fremmest, at de danske politiske partier havde en helt anden karakter. I langt højere grad end de amerikanske var de delvis selv interessegrupper med direkte forankring i forskellige sociale lag af befolkningen. Det betød, at sociale ændringer hurtigere og mere direkte slog igennem i partiernes styrkeforhold. Der har derfor i dette halve århundrede ikke været noget »normalt styrkeforhold« mellem partierne i Danmark. Derimod har der været en omstrukturerende tendens af meget lang varighed.

Som det fremgår af figuren er den kendetegnet ved, at arbejderpartierne under ét har været i vækst, med aftagende hastighed, og at det vigtigste borgerlige parti, Venstre, har været i tilbagegang. I forhold til

denne hovedtendens kan de enkelte valg, eller grupper af valg, beskrives som større eller mindre afvigelser.

Fra denne hovedtendens udgjorde en række folketingsvalg til og med 1957 en afvigelse af længere varighed. For arbejderpartierne gælder dette folketingsvalgene 1950-57, for Venstre 1943-57. Det er derfor uheldigt, at Borre og Stehouwer i *Fire folketingsvalg* indledningsvis sætter analyserne i relief ved at lade de lange linier begynde i 1945. Derved rammer de netop ned i en periode, der afveg markant fra den langvarige hovedtendens i vælgerudviklingen.²⁹

Sammenhængende hermed har de som udgangspunkt for forskydningsanalyserne skitseret en gruppering af partierne ud fra den parlamentariske placering, hvor Socialdemokratiet var konfronteret med Venstre og Konservative i kampen om regeringsdannelsen, og De Radikale og Retsforbundet indtog en midterposition.³⁰ Til at skabe sammenhæng i de økologiske analyser er denne gruppering imidlertid lidet egnet. Dertil må man foretrække en opdeling, der kan forventes at afspejle de sociale gruppers betydning for partiernes styrke. I detailanalyserne er det da også, hvad forfatterne i praksis gør. Forskydningerne i partiernes styrke er her undersøgt for hvert parti for sig. Som rimeligt er ud fra det sammenfald mellem arbejderpartierne højborges, som de klart har påvist, er disse partier også underkastet en samlet analyse. Derimod forekommer det mindre velmotiveret under ét også at analysere dels midterpartierne Retsforbundet og De Radikale og dels de øvrige borgerlige partier, Venstre, Konservative og Uafhængige.

Begge disse to perspektiver støtter forestillingen om svingninger omkring en normal styrkefordeling, som er grundtanken i den amerikanske valgtypologi. Det afkortede tidsperspektiv gør det ved at tilsløre, at valgene i 1960 og 1966 falder smukt ind i den langvarige tendens til en vækst i arbejderpartierne samlede andel af vælgerne. Opdelingen i Socialdemokrater kontra Venstre og Konservative i kombination hermed ved at pege på to poler i et stabilt konkurrencesystem. Sammen med den overdrevent drastiske vurdering af de metodiske problemer, som analysen af det økologiske materiale rejser, har denne ahistoriske tendens bevirket, at det er vanskeligt for læseren at skabe sig nogen helhedsforståelse af de mange interessante enkeltresultater.

29. *Op.cit.* pp. 12ff.

30. *Op.cit.* pp. 12ff og 223ff.

Fortolkninger af nogle økologiske iagttagelser

I lyset af disse principielle betragtninger kan de to publikationers konkrete resultater underkastes en mere gængs historisk fortolkning. Som påvist er det ikke ganske uantageligt at ræsonnere over den økologiske analyses resultater ud fra forestillinger om, hvad de enkelte vælgere eller typer af vælgere har foretaget sig. Disse forestillinger om individuelle sammenhænge kan både gå på langvarige strukturelle træk og på øjeblikkelige reaktioner på en bestemt politisk situation.

Som anført ovenfor konstaterede Borre og Stehouwer en stærk socialdemokratisk regionalisme på Lolland-Falster. Forsøg på at kontrollere for urbanisering førte blot til, at den fremstod endnu stærkere. Dette interessante resultat opgav de imidlertid helt at forklare. Nu findes der på den anden side i deres materiale iagttagelser, der kan bidrage til en forklaring. Det fremgår således, at landdistrikterne i denne landsdel på én gang var tættere beboede og mindre urbaniserede end Vest- og Nordjylland. Forholdsvis mange boede altså uden for de egentlige landsbyer.³¹ Det kan kun forklares med, at der enten var mange husmænd, landarbejdere eller begge dele. Spørgsmålet er da, hvilke grunde man kan anføre til, at der eventuelt i disse grupper skulle være flere socialdemokrater end i andre landsdele. Mest nærliggende er det naturligvis at pege på det særlige træk i den lolland-falsterske erhvervsstruktur, roedyrkningen. Den var arbejdskraftintensiv og tog sigte på leverancer til industriel produktion. Den gav i hvert fald sæsonvis beskæftigelse til mange landarbejdere og medførte derudover import af uuddannet polsk arbejdskraft. Den udbredte forekomst af sæsonpræget lønarbejde i landbruget med forbindelse til industriel produktion og tilstedeværelsen af fremmedarbejdere, der var vanskeligere at integrere i det traditionelle danske landsbysamfund, kan meget vel have skabt et miljø, der var særlig gunstigt for Socialdemokratiet.

I dette eksempel gik antagelsen om individuelle sammenhænge på forbindelsen mellem en bestemt erhvervsstruktur og partistyrken. Men det kan også være nærliggende at opstille hypoteser af denne art for en bestemt politisk situation. Forfatterne er således flere steder inde på SF's gennembrud ved folketingsvalget i 1960.³² De konstaterer overbevisende, at partiets styrke eller fremgang hang sammen med arbejderpartiernes samlede styrke og med valgdeltagelsens niveau. I de københav-

31. *Partistyrke og social struktur*, kap. 6, pp. 45ff.

32. *Fire folketingsvalg*, pp. 51ff, 65ff.

ske kredse, hvor valgdeltagelsen i 1957 var lavest, opnåede SF i 1960 overvejende sine bedste resultater. Og på samme måde, hvor Socialdemokratiet og DKP i 1957 havde stået stærkest sammenlagt, vandt SF i 1960 sine største sejre. Hvordan kan da disse iagttagelser forklares? Forfatterens generelle interesse tager først og fremmest udgangspunkt i problemet om, hvilke virkninger forskydninger i valgdeltagelsen havde for partiernes relative styrke.³³ Herudfra er de statistiske analyser i overvejende grad tilrettelagt. Stillet over for resultaterne lader de imidlertid denne indfaldsvinkel falde.³⁴ Men noget nyt grundlag for en fortolkning har de ikke villet tillade sig. Men hvorfor ikke slet og ret tage udgangspunkt i det, der var det historisk nye i situationen: SF's tilsynekomst på den politiske skueplads i en storpolitisk lidt mindre anspændt situation end først i halvtredserne?³⁵ Det er da nærliggende at antage, at fremkomsten af et politisk alternativ, der kombinerede indenlandsk radikalisme med en klar distance til den fordrejede sovjetsocialisme, måtte virke mobiliserende i københavnske arbejderkredse. Denne historiske forklaring synes umiddelbart at passe meget godt med resultatet af de foreliggende analyseresultater. Er den kun en myte? Ja, det kunne man godt have tænkt sig nærmere undersøgt. I så fald skulle sammenhængen mellem SF's styrke og forskydningerne i valgdeltagelsen være analyseret direkte. Men det ses ikke at være tilfældet. Tilsammen har den generelle interesse og frygten for den økologiske fejl ført uden om den formentlig mest givende analyse.

Lignende betragtninger kan anstilles over analyserne af folketingsvalgene i 1966 og 1968. Retfærdigvis må det anføres, at forfatterne i karakteristikken af det sidste af disse valg er inde på denne tankegang. De har overbevisende fundet, at forskydningerne i valgdeltagelsen udviste en negativ sammenhæng med arbejderpartiernes samlede styrke og konkluderer så: »På grund af den tidsmæssige forskel mellem de to variable har vi åbenbart at gøre med arbejderpartistyrken som en årsag til svigtende valgdeltagelse. Fortolkningen må derfor nærmest gå ud på, at de forskellige partier ikke har haft samme held til at mobilisere »deres vælgere«.³⁶ Forskellen på mobiliserende styrke går her på de borgerlige partier over for arbejderpartierne. Men hvorfor ikke gå det skridt længere også at se på forskellene mellem arbejderpartierne. Det ville kunne bidrage til en

33. *Op.cit.* pp. 21ff.

34. *Op.cit.* p. 79.

35. Andetsteds er de – selvfølgelig – inde på dette træk i udviklingen, se således *op.cit.* p. 15.

36. *Op.cit.* p. 183.

forklaring på den ovenfor refererede iagttagelse, at Socialdemokratiets tilbagegang i hovedstaden statistisk tager sig ud som en reststørrelse i forhold til arbejderpartiernes samlede bevægelse.³⁷ Antager man lidt tilspidset, at SF under den politiske krise ved udgangen af 1967 i højere grad havde skuffet sine vælgere, end Socialdemokratiet sine, får man en smuk forklaring på, hvorfor den fælles nedgang i mobiliseringskraft ramte med forskellig styrke. Det er klart, at en sådan fortolkning må være kontroversiel, så længe der endnu diskuteres om ansvaret for arbejderflertallets forlis. Men gør det noget?

Interessant nok gengiver forfatterne en interviewundersøgelse, som bekræfter en nærliggende individuel tolkning af deres iagttagelser i det økologiske materiale. Bemærkelsesværdigt nok uden at de selv synes at være opmærksomme på det. Som anført ovenfor konstaterede de, at tyngdepunktet i Det radikale Venstres fremgang i 1966 lå i ret velhavende forstæder til hovedstaden og de store provinsbyer, mens den i 1968 lå i mere jævnt stillede forstæder.³⁸ Hvor nærliggende er det da ikke at antage, at De Radikale i 1966 vandt frem på bekostning af De Konservative og i 1968 på bekostning af Socialdemokratiet? Det er derefter trøsterigt at se, at Observa på grundlag af en interviewundersøgelse skønnede, at De Radikale i 1968 havde vundet 116.000 tidligere socialdemokratiske stemmer og kun 34.000 tidligere konservative stemmer.³⁹ Især da, når man tænker på, hvor fortvivlede anstrengelser den konservative ledelse i 1966 gjorde sig for at finde et acceptabelt ståsted i debatten om kildeskatten (den døde sild), og på hvad der blev sagt og skrevet om det røde kabinet.

Resultatet af studierne af tressernes folketingsvalg har Borre og Stehouwer sammenfattet med udtrykket »strukturel stabilitet og politisk sidevind«.⁴⁰ Med »strukturel stabilitet« sigter de til den »langtidslige-vægt«, der for landet som helhed i en periode synes at have hersket mellem Socialdemokratiet på den ene side og Venstre og Konservative på den anden. Med billedet »politisk sidevind« leder de tanken hen på de større, mere uforudsigelige forskydninger, som navnlig kendetegnede de to sidste folketingsvalg. Disse skift er de tilbøjelige til at forklare med særlige træk i de politiske situationer omkring de enkelte valg. Det tredje gennemgående træk, de har fundet, nedbrydningen af partiernes højbor-

37. *Op.cit.* pp. 124ff og pp. 168ff.

38. *Op.cit.* pp. 134ff.

39. *Op.cit.* p. 38.

40. *Op.cit.* kap. 11, pp. 222ff.

ge, har de imidlertid vanskeligt ved at indpasse under noget af disse to udtryk.

To hovedtendenser præger billedet af tressernes folketingsvalg. For det første svingede arbejderpartierne igen op i den aftagende vækstattrend, der havde kendetegnet hele første halvdel af 20. århundrede. For det andet steg vælgerbevægelsen markant, navnlig ved de to sidste folketingsvalg. Den første af disse to tendenser er i halvfjerdserne gået i opløsning eller i hvert fald foreløbig bremset. Den anden er fortsat og har ført til en omstrukturering af det parlamentariske system.

Den første af disse tendenser har længe hvilet på en grundlæggende stabilitet i partiernes sociale forankringer. De mest sluttede og gennemorganiserede sociale miljøer var arbejdere og bønder. De første var solide støtter for Socialdemokratiet og dets mere socialistiske konkurrenter, de sidste for Venstre. Selv om forankringerne øjensynlig er svækket noget, er det stadig de mest iøjnefaldende linier i det politiske landskab. Da industrialiseringen medførte en stadig vækst i antallet af arbejdere og en tilsvarende nedgang i antallet af bønder, giver erhvervsudviklingen en god del af forklaringen på den første tendens.

Forekomsten af højborge hang naturligvis sammen med regionale skævheder i erhvervsfordelingen. Industrien var længe begrænset til hovedstaden og nogle få øvrige byer. Det var her, arbejderpartierne havde sine højborge. Det er da også rimeligt med Borre og Stehouwer at antage, at industriens øgede spredning udgør en del af forklaringen på den tendens til udligning, de kunne spore i arbejderpartiernes stemmetal. Og tilsvarende, at indvandringen af folk fra venstremiljøer til byerne skabte en tendens til udligning for partiet Venstre. I dette tilfælde måtte der under alle omstændigheder opstå tvivl om, hvor længe tendensen kunne holde. Som ovenfor antydte fremskyndede antagelig Liberalt Centrums opkomst og forsvinden tendensens ophør.

Den anden tendens, den øgede vælgerbevægelse, hænger i hvert fald for en del antagelig sammen med ændringer i erhvervsstrukturen. Funktionærgruppernes meget stærke vækst i løbet af tresserne øgede netop de befolkningsgrupper mest, som stod uden for de miljøer, hvor partierne var mest solidt forankret. Sammenhængen træder klart frem i det interviewmateriale, som er indsamlet i halvfjerdserne.⁴¹ Men det er for dette tidsrum også påvist i et økologisk materiale.⁴² Det må være en

41. *Vælgere i 70'erne*, p. 32.

42. Jarlov og Kristensen *op.cit.* Væsentligt baggrundsmateriale kan findes i Jørgen Goul Andersen: *Mellemlagene i Danmark*, Århus 1979. Der er tale dels om studier i folketæl-

rimelig hypotese, at den også ville vise sig ved en analyse af materialet fra 1966 til 1968.

Den øgede bevægelighed kan imidlertid også hænge sammen med andre forhold. Fællesnævneren for forklaringerne på udligningstendensen kan siges at være en begyndende sammenvoksning af miljøer, der tidligere eksisterede mere adskilt. Denne tendens til social integration har formentlig bidraget til at bryde de kulturelle og ideologiske forstærkninger i partiernes sociale forankringer. Deri har den formentlig virket sammen med uddannelsespolitikken og ændringerne i kommunikationsmønstrer, som firebladsystemets sammenbrud og fjernsynets og formiddagsbladernes fremmarch betød. Og endelig kan opmærksomheden måske henledes på mere generelle virkninger af velstandsstigningen. Når den politiske sidevind kunne få kraftigere fat, hang det først og fremmest sammen med strukturelle forskydninger i samfundet.

Interviewundersøgelserne: nogle resultater

I 1973 blæste sidevinden op til storm. Valgforskerne stod da lykkeligvis parat til at lodde det urolige vælgerhav. Før og efter folketingsvalget i 1971 blev den første omfattende interviewundersøgelse af det danske vælgerkorps lanceret. Og selv om folketingsvalgene i 1973, 1975 og 1977 fulgte overraskende hurtigt efter, lykkedes det hver gang fra Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd at skaffe bevillinger til nye undersøgelser. Resultatet er blevet et værdifuldt nyt kildemateriale til vælgerhistorien i netop den periode, hvor så store og vigtige forandringer fandt sted. I bogen *Vælgere i 70'erne* har forskere fra Københavns og Århus Universitet redegjort for analyserne af dette materiale fra de tre første af disse valg.

I bogen blotlægges både de grundlæggende strukturer og de drastiske skift. Ved hjælp navnlig af det særligt omfattende interviewmateriale fra 1971 analyseres indgående sådanne strukturelle træk som sammenhængen mellem partivalg og landsdel, urbanisering, socialgruppe, uddannelse og boligform. Resultaterne bekræftede på mange måder en række gængse antagelser om partiernes sociale forankringer. Ligeledes bestyrkede de forestillingen om, at der til det parlamentariske skel mellem højre og venstre svarede markante kløfter mellem vælgernes synspunkter

lingerne, dels om en interviewundersøgelse fra 1977, som dog desværre ikke direkte belyser bevægeligheden.

på økonomi og udenrigspolitik.⁴³ Endvidere vises det, at det på overfladen forholdsvis stabile partisystem allerede i 1971 dækkede over en betydelig omskiftelighed.⁴⁴ Den kan aflæses af de betydelige vælgervandringer, der i den officielle valgstatistik er skjult, fordi de for en stor del ophævede hinanden. Den fremtræder klart ved, at mange vælgere først i de allerseneste dage af valgkampen besluttede, hvilket parti de ville stemme på. Og denne del af billedet suppleres med en understregning af, at påvirkningen gennem TV – måske især for disse vælgere – syntes at være af væsentlig betydning. Omskifteligheden var størst i funktionærgrupperne og mindst blandt arbejdere og landmænd. Dog var også de selvstændige i byerne allerede i 1971 stærkt labile. Og også med stigende uddannelsesniveau voksede tilbøjeligheden til at skifte parti. Endelig kunne det konstateres, at der bag den endnu i 1971 forholdsvis rolige facade fandtes en ikke ringe mistillid til systemet, mest udpræget blandt arbejdere og selvstændige.⁴⁵

På baggrund af dette billede af partiernes stadig eksisterende, men svækkede og mere labile sociale forankringer kan forfatterne så forholdsvis præcist beskrive de konkrete skift, som fandt sted ved 70'ernes folketingsvalg. De har i vandringstabeller kunnet vise, hvorfra valgenes sejrherre hentede deres gevinster.⁴⁶ I 1973 vandt således Fremskridtspartiet flest tilhængere blandt vælgere, som tidligere havde stemt på borgerlige partier, men derudover også mange, som tidligere havde foretrukket Socialdemokratiet, mens Centrum Demokraterne overvejende vandt tilslutning hos tidligere socialdemokratier. Venstres store fremgang i 1975 blev vundet ved tilgang først og fremmest fra de andre borgerlige partier. Derudover kom dog også en del fra Fremskridtspartiet. Ved samme valg genvandt Socialdemokratiet en del af sin tabte styrke, overvejende fra Centrum Demokraterne, Fremskridtspartiet og De Radikale. Dog var det især i funktionærgrupperne, partiet havde styrket sin stilling. Først ved folketingsvalget i 1977 genvandt det sin tidligere styrke blandt arbejderne. Tilgangen kom ved dette valg overvejende fra vælgere, som i 1975 havde stemt på Fremskridtspartiet og Venstre.⁴⁷

43. *Vælgere i 70'erne*, passim, særlig kap. 2, 4 og 5.

44. Dette var dog klart allerede efter TV's samtidige vælgeranalyse. Se således Jørgen Elklit, Ole Riis og Ole Tønsgaard: *Local Voting Studies of Total Electorates: The Danish General Election of 1971*, Scandinavian Political Studies bd. 7 (1972), pp. 191-213.

45. *Op.cit.* kap. 1, 4 og 6.

46. *Op.cit.* pp. 18ff.

47. I en artikel *Folketingsvalget 15. februar 1977 i Økonomi og politik 1978*, 1 har Torben Worre fremlagt centrale resultater fra en interviewundersøgelse efter folketingsvalget i 1977.

Disse skift har forfatterne forsøgt at forklare først og fremmest ud fra en beskrivelse af vælgernes synspunkter på det politiske system og på aktuelle politiske stridsspørgsmål. Ud fra analyserne er de i stand til at argumentere for, at den dominerende dimension i vælgernes opfattelse var en deling i højre og venstre efter synspunkter på traditionelle økonomiske og sociale stridsspørgsmål. Dette var klart tilfældet i 1971. Det store vælgerskred i 1973 kan dog ikke alene forklares ud fra denne ene dimension. Der kommer en ny til, som forfatterne vælger at kalde protestdimensionen.⁴⁸ Den ytrede sig ved, at mange vælgere, for en del uafhængigt af deres tidligere økonomisk-sociale synspunkter, gav udtryk for, at de nærede mistillid til alle gamle partier. Det svarer da også meget godt til, at Fremskridtspartiet hentede sin tilslutning over det meste af det politiske spektrum. Ved folketingsvalgene i 1975 og 1977 dominerede imidlertid igen højre-venstredimensionen. Der var tydelige tegn på, at Centrum Demokraterne og Fremskridtspartiet i vælgernes øjne var ved at blive indpasset i det traditionelle mønster som højrepartier. Samtidig kunne der konstateres en øget polarisering omkring denne dimension.⁴⁹

Denne korte gengivelse af nogle centrale iagttagelser af historisk interesse kunne let udvides. Til mange enkeltspørgsmål i periodens historie vil der rundt omkring i bogen kunne findes en hel del oplysninger, der ikke har kunnet refereres her. Og dertil må det bemærkes, at flere vigtige studier i interviewmaterialet er offentliggjort som tidsskriftsartikler.⁵⁰ Men samtidig må det fremhæves, at forfatterne ikke har gjort det udpræget let for historikere at bruge bogen.

Sigtet med bogen har først og fremmest været at præsentere analyser af vælgeradfærd ud fra forskellige teoretiske indfaldsvinkler. Det er med baggrund heri, forfatterne har delt stoffet imellem sig. Nogen fælles forklaringsramme i streng forstand må læseren derfor ikke forvente at finde. Dog kan der spores en fælles tendens til, at vælgernes forestillinger om politik stilles i centrum. En historiker, der vil bruge resultaterne, står da

48. Se hertil også Jerold G. Rusk og Ole Borre: *The Changing Party Space in Danish Voter Perceptions 1971-1973*, *European Journal of Political Research*, bd. 2 (1974), pp. 329-61.

49. *Vælgere i 70'erne*, særlig kap. 3-5.

50. Ud over Rusks og Borres artikel, der er anført i note 48, kan her nævnes Ole Borre og Daniel Katz: *Party Identification and its Motivational Base in a Multiparty System: A Study of the Danish General Election of 1971*, *Scandinavian Political Studies*, bd. 8 (1973), pp. 69-111, Hans Jørgen Nielsen: *The Uncivic Culture: Attitudes towards the Political System in Denmark, and Vote for the Progress Party 1973-1975*, op.cit. bd. 11 (1976) pp. 147-55 og Steen Sauerberg: *Communication and the Political System in Denmark 1973-1975*, op.cit. bd. 11 (1976) pp. 157-63.

ikke blot over for det problem, at han som altid skal vurdere pålideligheden, men også over for den opgave at omfortolke i lyset af endnu kun vagt beskrevne træk af den historiske udvikling som helhed.

Svarenes pålidelighed

Hvor pålidelige er de resultater, som kan komme ud af sådanne interviewundersøgelser, vil mange historikere med rette spørge. Ved at forlade den officielle valgstatistik har man ganske vist kunnet gå direkte ind i problemstillinger, man tidligere har måttet bevæge sig forsigtigt uden om. Men har man ikke samtidig sat en del af pålideligheden over styr? Der er for det første spørgsmålet om de udvalgte stikprøvers repræsentativitet. For det andet er en del af stikprøverne faldet bort, fordi nogle af de udtrukne ikke har kunnet træffes eller nægtede at svare. Og for det tredje, er de faktisk opnåede svar nu også virkelig pålidelige?

Stikprøverne er udtrukket stratificeret efter bymæssighed og landsdel. Til 1971-undersøgelsen blev der udvalgt et panel, der blev interviewet to gange, nemlig før og efter valget i september. Dette panel blev interviewet igen efter folketingsvalget i december 1973, men i så reduceret udgave, at man ved de næste valg måtte udspørge nye stikprøver. Til brug for undersøgelsen i 1975 blev der indledt et samarbejde med Dansk Gallup, der optog en række spørgsmål i en af sine omnibusundersøgelser.⁵¹ Normalt må man i sådanne stikprøver, der af økonomiske grunde må være så små som muligt, regne med mindre afvigelser fra hele befolkningen. Det fremgår dog ikke af bogen, om der for kendte variable som køn og alder er sådanne afvigelser, og hvor store de er.

Derimod er stikprøvernes repræsentativitet efter bortfaldet vurderet i bogen. Der lægges ikke skjul på, at bortfaldet har været betydeligt. Besvarelsesprocenterne er ved flere af undersøgelserne under 70, og for geninterviewingen af 1971-panelet i 1973 er den væsentligt lavere. Det har for den centrale variabel, partivalg, resulteret i en ikke ubetydelig skævhed i forhold til den officielle valgstatistik resultater. Forfatterne kommer dog til det resultat, at den ikke er stor nok til at påvirke hovedresultaterne af analyserne. Kun for vandringstabellerne har man fundet det af betydning at veje tallene ud fra kendskabet til skævhederne i bortfaldet.⁵²

51. *Op.cit.* kap. 8, pp. 253ff.

52. *Ibid.*

De faktisk opnåede svares pålidelighed er endelig kun et par steder strejft i bogen. I almindelighed går forskere, der arbejder med interviewdata ud fra, at folk i hovedsagen svarer korrekt. Påvirkning fra interviewerens under selve samtalen bliver der som regel i praksis set bort fra. Det sker vel i tillid til, at den lovede anonymitet og interviewsituationens afstand til de påtrykkende sociale sammenhænge, folk indgår i, yder en vis sikkerhed for svarenes rigtighed. Det er måske nok at gøre en dyd af nødvendigheden, men en vis betryggelse giver det dog, at de mest modvillige helt kan afvise at deltage i undersøgelsen. Og har man først givet sit samtykke til at medvirke, føler de fleste vel også en vis forpligtelse til at spille spillet efter reglerne. Ellers ville det da også vanskeligt kunne forklares, at interviewundersøgelser faktisk i mange tilfælde har ført til resultater, der både stemmer med iagttagelser fra andet materiale og i øvrigt i sig selv forekommer rimelige.

Problemet er imidlertid, om denne tillid kan gælde alle typer af spørgsmål. Selv under forudsætning af en udtalt velvilje og forståelse for undersøgelsens mening kan folk jo uforsætligt komme til at give misvisende svar. Man kan her gå ud fra, at om de mest enkle tilstande og handlinger kan folk let give korrekte oplysninger. Det gælder f.eks. køn, alder, stilling, erhverv, arbejdsplads, stemmeafgivning ved valget for en uge siden o.l. Problematisk er det derimod, hvor de skal huske handlinger, der ligger længere tilbage i tiden, og hvor de skal angive motiver eller give udtryk for deres opfattelse om forskellige, ofte ganske komplicerede politiske problemer. Spørgsmål af denne type findes der en del af i disse vælgerundersøgelser.

Af betydelig interesse for undersøgelsen er det således, om folk har oplyst korrekt om stemmeafgivning ved forrige folketingsvalg. Det er af væsentlig betydning for vurderingen af de vandringstabeller, der gør det

	1968-1971	1971-1973	1973-1975	1975-1977
SF	(÷)	(+)	(+)	
Socialdemokratiet	+	(÷)	+	0
Radikale	(+)	(÷)	(+)	(÷)
Venstre	+	(÷)	+	+
Konservative	(+)	(÷)	(+)	(+)
Fremskridtspartiet			(÷)	(+)
CentrumDemokraterne			(+)	(+)
Kristeligt Folkeparti				(+)

muligt at beskrive stabilitet og forskydninger. Forfatterne har foretaget en kontrol for 1973-panelet, for hvilket der jo foreligger oplysninger om stemmeafgivning i september 1971, afgivet både i oktober samme år og ved årsskiftet 1973-74. Det viser sig her, at ca. 13 pct. huskede galt. Forfatterne oplyser, at dette skyldes en tendens til, at hukommelsen tilpasser sig den aktuelle stemmeafgivning.⁵³ Iagttagelsen er ikke nærmere dokumenteret, men en sammenligning af de berørte tabeller giver et resultat, som nedenfor er anført i skematisk form. Et plus markerer her erindringsforskydning under indtryk af den aktuelle stemmeafgivning, og et minus den modsatte tendens. Et plus kan altså angive både det tilfælde, hvor et parti er overrepræsenteret i interviewmaterialet indhentet efter det følgende valg, hvis det er gået frem, og det tilfælde, hvor et parti tilsvarende er underrepræsenteret, hvis det er gået tilbage. Afvigelser på mindre end 1 pct. er sat i parentes.⁵⁴

Denne opstilling tyder på, at forfatterne i det store og hele har ret. Vandringstabeller overvurderer derfor i de fleste tilfælde stabiliteten, eller, hvad der måske er vigtigere at mærke sig, de fleste vandringsstrømme kan opfattes som minimumstal. Opstillingen viser imidlertid også, at der er afvigelser fra dette mønster. Den vigtigste er, at hovedtendensen i 1973-oplysningerne er den modsatte af den forventede. Her er der altså i stedet tale om en undervurdering af stabiliteten, og tilsvarende er vandringsstrømmene i dette tilfælde snarere maksimumstal. Lykkeligvis ligger dog netop disse afvigelser alle på under 1 pct. Og der er den naturlige forklaring på dem, at de vigtigste vindende partier, Fremskridtspartiet og Centrum Demokraterne, ikke opstillede i 1971. Vel er der altså en tendens i disse oplysninger, men kendskabet til retningen styrker nærmest tilliden.

Langt vanskeligere problemer står man over for, når det drejer sig om at vurdere svarene på spørgsmål om motiver og politiske meninger. Her er problemet ikke det enkle, om svaret er korrekt, men det langt mere intrikate, om vælgerne har forstået spørgsmålene på samme måde, og i hvilken udstrækning de i det hele taget har haft mulighed for at give meningsfulde svar.

De vanskeligste problemer rejser nok motivsvarene.⁵⁵ I almindelighed vil en historiker med rette være yderst skeptisk over for sine aktørers udtalelser om motiver. Sådanne påstande vil som regel have karakter af

53. *Op.cit.* p. 18 note 6.

54. *Op.cit.* kap 1, tabel 2, 6, 7 og 8 samt Worres artikel i *Økonomi og politik* 1978, 1 tabel.

55. De indgår i *Vælgere i 70'erne*, kap. 1, tabel 13 og 16-20, kap. 2, tabel 13, 14, 19, 21 og 23, kap. 3, tabel 4 og 7 samt diagram 1 og 2.

rationalisering eller argumentation og derfor sige mest om aktørernes forestillinger om, hvad der vil blive accepteret som fyldestgørende grunde. Hvad der faktisk har bevæget historiske personer, må man slutte sig til ud fra mønstret i deres handlinger. Da vælgernes stemmeafgivning også er historiske handlinger, vil det være mest nærliggende at betragte dem på samme måde. Man skal derfor være varsom med at bruge svarene som grundlag for motivforklaringer. I stedet kan man anvende dem som kildemateriale til undersøgelse af, hvilke typer af argumenter forskellige vælgergrupper har fundet fyldestgørende for deres partivalg.

Vigtig for denne analyse er fordelingen af svarene på forskellige motivkategorier, eller altså bedre, begrundelseskategorier. Forfatterne sondrer her mellem henvisninger til grupper, til partier, til aktuelle spørgsmål, tillid og ideologiske momenter. Da spørgsmålene var formuleret åbent, kommer der her en kodningsusikkerhed ind.⁵⁶ Netop svar af denne type vil normalt give anledning til fortolkningsproblemer, men disse er ikke nærmere drøftet.⁵⁷ Men forudsat at kodningen er pålidelig, kan der gøres den iagttagelse, at socialdemokratiske vælgere i højere grad argumenterede ud fra gruppeinteresser, mens Venstres og Konservatives vælgere hyppigere end andre argumenterede ud fra ideologiske momenter.⁵⁸ Som antydnet skal man nok ikke deraf slutte, at der er principielle forskelle i motivering hos forskellige partiers vælgere. Men forskellen er alligevel interessant, fordi den måske kan oplyse noget om, hvilke rammer forskellige partiers vælgere refererer til, når de skal forklare deres stemmeafgivning.⁵⁹ Man fristes øjeblikkelig til at pege på betydningen af den naturlige gruppesolidaritet i arbejdsmiljøer og det overvejende borgerlige ideologiske miljø i landet som følge af den borgerlige presses dominans.

Netop en sådan anvendelse gør imidlertid problemet om intervieweref-

56. Spørgsmålet lød: »Hvad var den vigtigste grund til, at De stemte, som De gjorde?« *Danish Election Survey, Bulletin No. 1: Questionnaires August and October 1971*, Institut for Statskundskab (stencil).

57. Der er således ikke oplyst inter-koder-reliabilitet. Det samme spørgsmål indgik imidlertid i en parallel interviewundersøgelse i Sønderjylland. For netop dette spørgsmål fandt Jørgen Elklit her $R = 0,74$, en temmelig lav værdi, faktisk den laveste i undersøgelsen. Se Jørgen Elklit, Johan Peter Noack og Ole Tønsgaard: *Nationalt tilhørsforhold i Nordslesvig*. Resultater fra en interviewundersøgelse, *Acta Jutlandica XLIX*, Århus 1978, p. 242.

58. Se de i note 55 anførte tabeller.

59. For et eksempel på denne tolkning af motivsvar se Henry Valen og Daniel Katz: *Political Parties in Norway*, Oslo 1964, pp. 202ff. Valen og Katz bruger dem dog også som kilde til motiver (pp. 287ff), men med umiskendelig utryghed og betydelig tilbageholdenhed i konklusionerne.

fekt særlig presserende. Her trænger nemlig det spørgsmål sig på, om vælgeren har brugt de argumenter, han plejer at bruge over for sig selv eller i sine omgivelser, eller han faktisk har forsøgt at argumentere med, hvad han regnede med interviewerens ville godtage. Man kan jo forestille sig, at en socialdemokratisk arbejdervælger blev opsøgt af en midaldrende kvindelig interviewer, som han straks henregnede til middelklassen. Til hende ville det være tilstrækkeligt at sige, at arbejdere nu engang stemte socialdemokratisk. Dagen efter valget blev han imidlertid gået på klingen af sin kommunistiske arbejdskammerat, og over for ham skulle han formentlig bruge en helt anden argumentation. Når forfatterne derfor har fundet, at især socialdemokratiske vælgere har anført gruppeinteresse som motiv, kan det meget vel i første række afspejle en klassespecifik opfattelse af interviewsituationen, der vist i øvrigt meget godt svarer til de faktiske forhold. Tilsvarende kan man meget let forklare, hvorfor især Venstres og Konservatives vælgere hyppigt har angivet ideologisk prægede motiver, for det er jo grunde, som de måtte anse for umiddelbart forståelige for interviewere af middelklassen.

Også vælgernes oplysninger om deres politiske meninger volder bryderier. Dette gælder blandt andet de vigtige spørgsmål, som forfatterne har lagt til grund for deres analyser af højre-venstre-dimensionen i vælgerkorpset.⁶⁰ Og det gælder ligeledes de spørgsmål, der skal lodde den politiske mistillid. Forfatterne er her selv opmærksomme på problemet. Det konstateres, at faktisk har mellem en fjerdedel og halvdelen af svarpersonerne svaret forskelligt fra interview til interview. Det kan have flere forklaringer, anføres det. Man kan have fået meninger frem, som faktisk ikke var til stede. Og der kan være tale om reelle meningsskift. Da den nærmere analyse faktisk giver mening, vælger man den sidste fortolkning. For, hedder det, »kan man ikke spørge om disse emner, som det er gjort, bliver konsekvensen, at man knapt nok kan spørge om politiske emner.«⁶¹

Skeptikere vil dog næppe være villige til uden videre at godtage denne argumentation. Man kan jo meget vel forestille sig, at en del vælgere oplever i hvert fald nogle politiske spørgsmål som så uvedkommende, at de knap nok har dannet sig en mening. Stilles de så i et interview pludselig over for en påstand, de skal erklære sig enig eller uenig i, tvinger man dem let til at svare hen i vejret. Men det er kun den ene side af problemet. Selv om der er lagt al mulig møjle i formuleringerne, for at spørgs-

60. *Vælgere i 70'erne*, særlig kap. 3, 4 og 5.

61. *Op.cit.* p. 137.

målene skulle blive utvetydige og let forståelige, drejer det sig trods alt om yderst komplekse forhold. At få disse spørgsmål fyret af i hurtig rækkefølge af en interviewer, der er ivrig efter at få sat sine krydser, så han kan komme videre i programmet, kan let friste til uoverlagte svar. Og dertil kommer måske, at intervieweren, på trods af instruktion om det modsatte, mere eller mindre udøver et pres på folk for dog at få meningerne frem, når det nu tydeligt fremgår af skemaet, at det er hans opgave.⁶²

På denne baggrund må det undre, at forfatterne ikke har underkastet dette problem en nøjere analyse. Først og fremmest ville det have været rimeligt at undersøge, om der er bestemte grupper af befolkningen, der hyppigere end andre har skiftet opfattelse. Det er jo et ofte anført synspunkt, at de dårligst integrerede dele af befolkningen interesserer sig mindst for politiske spørgsmål.⁶³ Derfor ville det også være nærliggende at antage, at det især var sådanne folk, der har »skiftet mening«. Kunne en sådan formodning afkræftes, ville vel i hvert fald en del skeptikere være mere tilbøjelige til at godtage resultaterne. Og dertil kommer, at det vel også i sig selv ville være af interesse at få beskrevet, i hvilke befolkningsgrupper meningsskift er forekommet særlig hyppigt. Forfatterne kommer kort ind på et enkelt særlig interessant tilfælde, hvor der forelå holdningsskift. De har således fundet, at der var en tendens til stigning i udbredelsen af politisk selvtillid fra 1973 til 1975.⁶⁴ Og de har konstateret, at det i 1973 var de mest interesserede og kommunikationsaktive vælgere, der stemte på de nye partier.⁶⁵ Disse iagttagelser er så interessante, at det i høj grad ville være ønskeligt, om udviklingen var blevet analyseret nærmere efter socialgruppe og partitilhørsforhold. Spørgsmålet er nemlig, om ikke resultatet bedst forklares med, at det er ændringerne i politisk adfærd, der har bidraget til at fremkalde skiftet i holdningerne, snarere end omvendt holdningsændringerne, der har fremkaldt skiftet i politisk adfærd. Disse indvendinger hviler ikke på den overbevisning, at man slet ikke kan spørge om politiske meninger. Pro-

62. Se hertil K. W. Redder og Ole Tonsgaard: *Saliency and Political Attitudes*, Scandinavian Political Studies, Vol. 6 (1971) pp. 183-91.

63. F.eks. Willy Martinussen: *Fjerndemokratiet. Social ulikket, politiske ressenser og politisk medvirking i Norge*, Oslo 1973.

64. *Vælgere i 70'erne*, pp. 103-04. For en nærmere diskussion af det anvendte mål se Ole Tonsgaard: *Politisk effektivitet og nationalt tilhørsforhold*, Paper til Workshop om »Nordiske periferier: etniske, sproglige og religiøse modsætninger«, 5. Nordiske Statskundskabskongres, Bergen, 27.-30. august 1978, Institut for Statskundskab, Århus (stencil).

65. *Vælgere i 70'erne*, pp. 238-39.

blematiske er først og fremmest de forhastede fortolkninger af isolerede svar på enkeltspørgsmål. En mere konsekvent anvendelse af gennemprøvede holdningsskalaer, hvori der indgår svar på en række spørgsmål, ville utvivlsomt have givet mere overbevisende resultater, sådan som det er set i andre undersøgelser.⁶⁶

Fortolkningsproblemer

Nogen samlet fortolkning af resultaterne giver de fire forfattere som sagt ikke. Men der er dog klare tegn på en vis konvergens i hovedstødsretningen. Forfatterne synes at have haft tillid til, at interviewmaterialet i sig selv skulle afgive de vigtigste forklaringer. Derfor spiller gennemgående udsagn om motiver og politiske meninger en central rolle. Men netop denne del af kildematerialet må for en historisk-metodisk vurdering forekomme mest problematisk. Den anden gennemgående linie i analyserne, den social-strukturelle, synes i det store og hele at være trængt i baggrunden. Det er beklageligt, ikke bare fordi den som påvist må være et frugtbart greb ved vurderingen af udsagn om motiver og meninger, men først og fremmest fordi især den gør det muligt at sætte analyserne i forbindelse med resultaterne af undersøgelser på andre områder.

Et første trin ville det her være at kombinere med resultater fra økologiske undersøgelser. Det kan ikke andet end virke slående på læseren, at Borres og Stehouwers ovenfor refererede iagttagelser kun meget få steder inddrages i overvejelserne. Gode eksempler på, hvad der kan vindes ad denne vej er fremlagt i et arbejdspapir af Søren Risbjerg Thomsen fra sociologisk afdeling ved Institut for Statskundskab.⁶⁷ Ved hjælp af en matematisk statistisk model, hvori også indgår sammenhænge konstateret gennem de omtalte interviewundersøgelser, arbejder han på et studium af antagelser om individuelle sammenhænge ud fra den officielle valgstatistik's aggregerede materiale. Han har således opstillet et skøn over, i hvilken udstrækning befolkningens forskellige socialgrupper i 1973 og 1975 stemte på samme parti. Derved når han frem til interessante hypoteser om, hvilken betydning partiernes politik har haft for valgresultatet. Af interesse er det også, at han har regnet sig frem til et skøn over

66. F.eks. i Ole Tonsgaard 1978, *op.cit.* I sin bog, *Politiske holdninger og fremskridtsstemme*, Kbh. 1979, har Hans Jørgen Nielsen da også forsøgt i højere grad at arbejde med skalaer, f.eks. også over synspunkter på skatter og offentlige udgifter.

67. Søren Risbjerg Thomsen *op.cit.* pp. 1, 10-15.

den regionale variation i Fremskridtspartiets tilslutning blandt ufaglærte arbejdere. Resultatet viser, at partiet har fået særlig stor tilslutning i denne befolkningsgruppe i de jyske udkantsområder. Netop en sådan iagttagelse udfylder et vigtigt tomrum i analyserne af interviewmaterialet.

De regionale forskelle i partistyrke var i hvert fald i tidsrummet 1957-1964 under udligning. Det var et af de vigtige resultater af Borres og Stehouwers økologiske analyser.⁶⁸ Som nedenstående tabel viser, synes denne tendens imidlertid ikke at være fortsat siden tressernes midte.⁶⁹ Tallene er et såkaldt ulighedsindeks, der for hvert par af landsdele angiver den halve sum af forskellene i partiernes procentuelle vælgerstyrke. Det udtrykker dermed, hvor stor en del af de stemmeberettigede i den ene landsdel, der skulle skifte parti, hvis styrkeforholdet skulle være som i den anden landsdel.

	1964	1966	1968	1971	1973	1975	1977
København/Øerne	16	15	13	14	18	16	16
København/Øst- og Sønderjylland	17	18	16	16	19	18	18
København/Nord- og Vestjylland	28	28	27	25	28	27	27
Øerne/Øst- og Sønderjylland	5	7	8	8	7	5	5
Øerne/Nord- og Vestjylland	14	15	16	14	13	13	14
Øst- og Sønderjylland/Nord- og Vestjylland	11	11	12	10	10	9	9

Det er i og for sig mærkeligt, at udligningen ikke er fortsat. De tenden-

68. Til dette problem se *Partistyrke og social struktur*, kap. 8, pp. 63ff og Jan Stehouwer: *Long Term Ecological Analysis of Electoral Statistics in Denmark*, Scandinavian Political Studies, bd. 2, 1967, pp. 94-116. Det her udregnede indeks kan ikke umiddelbart sammenlignes med de der anførte.

69. Beregninger – med lidt andre metoder – kan findes i Jørgen Elklit: *Center-Periphery-Structures in Denmark*, Paper prepared for a workshop on »The Politicization of Peripheral Identities«, ECPR Joint Session of Workshops, Brussels, April 17-21, 1979, Institut for Statskundskab (stencil).

ser, Borre og Stehouwer pegede på som forklaring, må jo efter alt at dømmes fortsat være gyldige. Risbjerg Thomsens skøn over de regionale variationer i Fremskridtspartiets tilslutning blandt arbejdere kan imidlertid antyde en forklaring. Vælgernes øgede bevægelighed i forening med nye partiers fremkomst har formentlig accentueret betydningsfulde regionalpolitiske forskelle, hvis fulde gennemslag de ældre partier under ét blokerede. Denne accentuering har været stærk nok til, at de antagelig fortsatte tendenser til udligning er opvejet og derfor skjult i det samlede billede.

Et næste trin ville i forlængelse heraf være at sammenholde resultaterne med historisk anlagte undersøgelser af andre samfundsområder. Studier i erhvervsstrukturen og socialstrukturen trænger sig her naturligt på. Men også andre områder ville være af betydning. Det kan kort illustreres nærmere med et par eksempler.

Hvad der især påkalder sig en historisk forklaring er tendensen til øget vælgerbevægelighed. Den har givet sig særlig barokke udslag i Danmark, men den er faldet i øjnene ved studier af valgene i andre nordvesteuropæiske lande.⁷⁰ Forklaringen må derfor også findes i udviklingstræk, der har samme brede gyldighed. Flere undersøgelser, herunder de danske, tyder på, at den stærke vækst i funktionærgrupperne og den markante stigning i uddannelsesstandard har været af stor betydning. Meget tyder imidlertid på, at den øgede omskiftelighed også har præget andre befolkningsgrupper, der som f.eks. arbejderklassen traditionelt har været forankringsgrund for socialdemokratiske og socialistiske partier. Det er derfor nærliggende at spørge, om der i de seneste årtier har fundet afgørende ændringer sted i arbejdsmiljøerne, og om i det hele taget de nordvesteuropæiske samfund har gennemgået en forvandling, der kan have påvirket så vel funktionærer og arbejdere som andre befolkningsgrupper.

I den arbejdersociologiske litteratur findes der vigtige resultater, der kan danne udgangspunkt for overvejelser over det første af disse spørgsmål. I en nyere oversigtsmonografi, der vist er blevet et standardværk på området, er det således understreget, at intensiteten i mange især yngre arbejders tilknytning til deres fagforeninger i mange henseender synes svækket.⁷¹ En svensk arbejdersociolog er nået til lignende resultater, selv

70. Se f.eks. Henry Valen: *The Storting Elections of 1977: Realignment or Return to Normalcy*, Scandinavian Political Studies, Vol. 1 (New Series) No. 2-3 (1978) pp. 83-108 og Olof Petersson: *The 1976 Election. New Trends in the Swedish Electorate*, op.cit. pp. 109-21.

71. Mark van de Vall: *Labor Organizations. A Macro- and Microsociological Analysis on a Comparative Basis*, Cambridge 1970.

om han vender sig mod den gængse fortolkning af dem som udtryk for stadig større udbredelse af instrumentelle holdninger under indtryk af velstandsstigningen på bekostning af det emotionelle engagement i fagbevægelsen.⁷² Er det ikke muligt, at disse iagttagelser ved nærmere undersøgelser kunne vise sig at rumme i hvert fald en del af forklaringen på den øgede vælgerbevægelighed også i arbejderklassen?

Spørgsmålet om en mere gennemgribende forvandling af de nordvest-europæiske samfund kan man nærme sig under de mest forskellige synsvinkler, alt efter ideologi og temperament. De utallige muligheder for at gribe ved siden af det væsentlige virker ganske vist afskrækkende, men det er vigtigt at notere sig, at der faktisk udfoldes nyttige og lærerige bestræbelser i denne retning. Jørgen Goul Andersens marxistisk inspirerede undersøgelse af funktionærgrupperne i Danmark fortjener at blive trukket frem her, fordi den angriber et af de centrale problemer på empirisk grundlag.⁷³ Ganske vist har han ikke behandlet tendensen til løsere partitilhørsforhold, men det får han forhåbentlig mulighed for at følge op i senere undersøgelser. Endelig skal opmærksomheden henledes på en økonoms forsøg på en sammenfattende og frugtbar analyse af, hvad man kan opfatte som den neo-klassiske økonomiske teoris utilstrækkelighed ved studiet af de nutidige kapitalistiske samfund. Englænderen Fred Hirsch har således peget på fremvæksten af, hvad han betegner som »the positional economy«. Dermed sigter han til, at efterkrigstidens velfærdsstigning har fremkaldt øget efterspørgsel efter goder, der principielt kun kan foreligge i stærkt begrænset mængde, eller som direkte vil aftage i mængde og kvalitet ved øget efterspørgsel. Med andre ord, velstandsstigningen har en tendens til at skærpe appetitten på goder, det er stadig dyrere at få del i. Og dertil kommer, at en ikke ringe del af velstandsstigningen må gå til at dække omkostninger, som er et resultat af ændrede familie- og samfærdselsstrukturer. Konsekvensen er blevet større forventninger, større stress og større skuffelser. Ifølge Hirsch vil det være frugtbart at se en forbindelse mellem sådanne tendenser og inflation og stigende politisk røre.⁷⁴

72. Walter Korpi: *The Working Class in Welfare Capitalism. Work, Unions and Politics in Sweden*, London 1978.

73. Jørgen Goul Andersen, *op.cit.*

74. Fred Hirsch: *Social Limits to Growth*, London 1977. Der synes at være tale om en renaissance for en tradition, der i første række fører tilbage til Karl Polanyj. I Norge har han virket inspirerende på forskergruppen omkring Gudmund Hernes. Se således Gudmund Hernes (ed.): *Forhandlingsøkonomi og blandingsadministrasjon*. En publikation fra maktudredningen, Oslo 1978.

Det kan måske forekomme mange lidt vel udspekuleret, men eksemplet kan alligevel understrege, at kun ved at placere den stigende vælgerbevægelighed i teorier om samfundets samlede forandring kan man nærme sig mere overbevisende forklaringer. Pointen er ikke, at man skal søge en bestemt forklaring. Men at ideer om mere sammenhængende fortolkninger vil kunne virke frugtbringende i alle stadier af en vælgerundersøgelses gennemførelse, fra formuleringen af spørgeskemaet til udarbejdelsen af fremstillingen. Sådanne sammenhængende fortolkninger vil ikke være af generel, endsige universel karakter, selv om der vil kunne indgå invariante elementer som den af Tingsten formulerede »law of social center of gravitation«. Men de vil være historiske.